

Vykypěl, Bohumil

[De Cuyper, Ludovic. Limiting the iconic: from the metatheoretical foundations to the creative possibilities of iconicity in language]

Linguistica Brunensia. 2009, vol. 57, iss. 1-2, pp. 274-276

ISBN 978-80-210-4891-1

ISSN 1803-7410 (print); ISSN 2336-4440 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/115121>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Ludovic De Cuypere: Limiting the Iconic: From the metatheoretical foundation to the creative possibilities of iconicity in language. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 2008. (Iconicity in Language and Literature. Vol. 6.) XIV + 286 s. ISBN 978-90-272-4342-3. 110 euro

Recenzovaná kniha, původně doktorská disertace přijatá na Gentské univerzitě, pojednává o dnes populárním, dokonce až módním tématu – ikonicitě v jazyce. Diskuse o ikonicitě je zatím bez soustavnějšího shrnutí; to se kniha snaží změnit.

Hned v úvodu (*Introduction*; s. 1–5) nepříjemně překvapí konfúzní smíšení otázky vztahu jazyka ke skutečnosti s otázkou po povaze jazykového znaku a Ferdinand de Saussure je pak se svou tezí o arbitrárnosti jazykového znaku přiřazen ke „konvencionalistům“, kteří podle autora mají za to, že forma jazyka v podstatě nereflektuje realitu. Ovšem sémiotické téma povahy jazykového znaku a ikonickému téma vztahu struktury jazyka a uchopení světa, jak je chápou noví funkcionalisté (Bybee, Croft, Givón, Haiman, Haspelmath ad.), jsou do značné míry na sobě nezávislá: v prvním případě jde především o vztah mezi výrazem a obsahem (formou a významem) minimálního znaku, v druhém především o výstavbu komplexních jazykových struktur a její roli při užívání jazyka (proto také jsou neadekvátní výtky některých funkcionalistů Saussurovi, příp. strukturalistům, že trváním na arbitrárnosti znaku znemožňují funkční pojetí jazyka; příslovím to lze říct i tak, že Saussure mluví o voze a funkcionalisté o koze...). Nicméně takové a podobné konfúze jsou problémem většiny debatujících na tato a příbuzná témata, nejen autora posuzované knihy; ten se jim kromě toho ve svém textu více-méně úspěšně snaží bránit, takže se jimi vcelku jen nepatrně umenšuje hodnota toho, co se píše dál.

V první kapitole (*Language and reality in early Greek thought: Tracing back the roots of iconicity in language*; s. 7–30) se píše o antických počátcích debaty o jazykovém znaku a povaze jeho vztahu k označované skutečnosti. Jako u jiných pojednání tohoto druhu zůstává i zde otázkou, nakolik mluvíme skutečně o starých Řecích a nakolik o postavách stvořených historií vědy, jakož i nakolik potřebujeme vědět, co si o ikonicitě údajně mysleli Platón s Aristotelem.

V druhé kapitole („*L'arbitraire du signe*”: *A Saussurian dogma?*; s. 31–45) přichází na řadu Saussure. Pozorovatel nekonečných saussurovských interpretací a desinterpretací, konstrukcí a dekonstrukcí se už dopředu děsí, co se o nešťastném Ženevanovi zas dozví, ale celá kapitola je pojata vcelku střízlivě a ukazuje v podstatě, že arbitrárnost není saussurovské či dokonce strukturalistické dogma, ale prostě představuje jeden z prvků pojmového aparátu saussurovské lingvistiky, který je navíc třeba vidět v souvislosti s dalšími jejími komponentami, zejména pak motivovaností systémem. Nezazní tu ale souvislost po mém soudu nejdůležitější, pokud jde o dané téma, totiž že arbitrárnost je třeba uvažovat v souvislosti s dichotomií langue – parole („arbitrární“ langue, „vnucující“ mluvčímu svá pravidla, je komplementární s „ikonickou“ parole, oblastí volnosti mluvčího kreativně užívat pravidla jazyka a reflektovat svět, přičemž míra volnosti je přímo úměrná šířce jazykového znaku; srov. Vykypěl 2005, 129–131). Pokud bychom kromě toho i my chtěli začít interpretační kolotoč, pak bychom k této kapitole ještě poznamenali, že na s. 35–36 autor nepochopil, o co šlo Benvenistovi (1939) při jeho kritice Saussurovy teze o arbitrárnosti jazykového znaku: tvrzením, že vztah označujícího a označovaného není z jazykově imanentního hlediska arbitrární, ale nutný, poukázal Benveniste na vztah interdependence oněch dvou částí jazykového znaku (srov. k tomu i Vykypěl 2005, 27), mnohem spíš než na nutnost, jíž je mluvčí vázán užívat v určitém jazyce takové a ne jiné podoby znaků.

Ve třetí kapitole (*Iconicity: A semiotic approach*; s. 47–82) se nejdříve líčí další ze zdrojů konceptu iconicity, sémiotika Charlese Sanderse Peirce a také debata kolem ní. Pak si autor připravuje půdu pro obecnou šestou kapitolu, když ukazuje, že je třeba zásadně odlišovat iconicitu jako usnadnění interpretace jazykových struktur a pouhou podobnost formy a významu nebo znaku a věci jako předpoklad iconicity a že iconicita vzniká až na základě aktivity uživatelů jazyka.

Čtvrtá kapitola (*Jakobson's quest for the essence of language: A prelude to a theory of linguistic iconicity*; s. 83–90) přináší pěknou analýzu vlastního počátku ikonickému teorie v Jakobsonově textu z roku 1965 (Jakobson 1965).

Asi nejužitečnější je pátá kapitola (*Iconicity in language: General classification and specific principles*; s. 91–172). Zde se shrnují nejdůležitější texty o ikonicitě od sedmdesátých let (včetně teorie přirozené morfologie) a ukazuje se, kde všude se ikonicitu v jazyce hledá. (Pokud jde o detaily, čtenáři strukturalistických textů tu značně podivným přijde opakované tvrzení, že strukturalisté prý mají zásadu jedna forma – jeden význam; ale co všechny ty subtilní strukturalistické teorie neutralizací a synkretismu, vágnosti a asymetrismu, o Hjelmslevově volném dělení ani nemluvě?)

Naopak nejoriginálnější má být šestá kapitola (*Cognitive foundations for iconicity in language*; s. 173–221). V ní autor polemizuje s kognitivisticko-funkcionalistickou představou jakési konceptuální soustavy nezávislé na jazyce, k níž jazyk jaksi směřuje, a naopak argumentuje, že jazyk sám je nezbytný pro vytvoření takové struktury a že i ikonicitu může teprve stavět na jazykové struktuře a jazykově kognitivním formování světa: podobnost struktur jako potenciální ikonicitu vytváří základ pro aktuální ikonicitu jako usnadnění interpretace významu – jeho opakované identifikace v každé aktuální struktuře, kterou je třeba interpretovat; podobnost může pomáhat takovému opakovanému rozpoznávání a pak se stává ikonicitou, ale primum je jazyk a jeho konvencí určená znalost, ikonicitu je sekundární (dodatečná), předpokládající znalost jazyka a jsouc součástí užívání jazyka. (Pokud jde o formulaci, že jazyk poskytuje myšlení strukturu, ale nedává mu ji (s. 195), lze dodat, že zhruba totéž nacházíme i u Benvenista (1963), autorem ovšem necitovaného.) Toto rozlišení mezi potenciální a aktualizací pak také umožňuje zmírnit domnělý ostrý rozdíl mezi ikonicitou (motivovaností) a konvencionalitou (arbitrárností): konvenční je každá jazyková struktura akceptovaná jazykovou komunitou, ale v ní se může vyskytovat i potenciální nebo aktuální ikonicitu. Odhlédna od otázky, zda autorovo vyličení kognitivistického stanoviska je korektní (nejsem si zcela jist, že kognitivisté přisuzují jazyku tak pasivní roli), můžeme tedy říct, že autor se v podstatě staví na strukturalistickou pozici, byť se odvolává především na Wilhelma von Humboldta a Eugenia Coseriu. Recenzent by raději dal přednost pojetí implikovanému pražskou školou, totiž že vztah mezi jazykovými a nejazykovými strukturami je reciproční s jakýmsi právem veta pro jazykovou strukturu. O pražské škole však autor, jak je dnes ve světové obecné jazykovědě už obecným zvykem, nemluví (vzhledem k dnešní absenci sebepropagace pražské školy se tomu ale ani moc nedivíme). Přitom je ovšem třeba si zde uvědomit jeden obecný problém. Autor řeší v podstatě vztah jazyka a myšlení, resp. struktury jazyka a struktury myšlení. Ale to je – jak se domnívám – jen jeden aspekt věci: jde přece také o vztah jazyka (struktury jazyka) a světa (struktury světa); a právě zde je reciprocita zjevnější. Zdá se mi, že autor, silně vtažen do ikonocistických, „funkcionalistických“ etc. diskusí, nechal se vztáhnout i do „mentality“, dominující v americké lingvistické tradici, nerespektující dostatečně sociální aspekty jazyka a příliš se soustřeďující na jevy související s individuálním mluvčím a jeho vztahem k jazyku.

Sedmá kapitola (*Double negation: An iconic account*; s. 223–249) ukazuje na konkrétním tématu dvojí negace roli ikonocisty při jazykové změně. Kniha končí krátkými závěry a výhledem k dalšímu bádání (*Conclusions*; s. 251–255).

Celkově lze říct, že zájemcům o diskuse v dnešním funkcionalistickém táboře můžeme recenzovanou knihu doporučit. Ostatní ji zřejmě ocení méně, zvláště když místo inzerovaného shrnutí ikonocistické debaty tvoří její jádro formulace autorova vlastního přístupu.

Literatura

Benveniste, E. 1939. Nature du signe linguistique. In: Benveniste 1966, 49–55.

Benveniste, E. 1963. Catégories de pensée et catégories de langue. In: Benveniste 1966, 63–74.

Benveniste, E. 1966. *Problèmes de linguistique générale*. Paris.

Jakobson, R. 1965. Quest for the essence of language. In: R. Jakobson: *Selected Writings*. II. The Hague – Paris 1971, 345–359

Vykypěl, B. 2005. *Glossematikstudien. Unzeitgemäße Betrachtungen zu Louis Hjelmslevs Sprachtheorie*. Hamburg.

Bohumil Vykypěl

Francesco Gardani: Borrowing of Inflectional Morphemes in Language Contact. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang 2008. (European University Studies, Series XXI: Linguistics. Vol. 320.) X + 110 s. ISBN 978-3-631-56519-3. 22,90 euro

Jazykový kontakt je vždy poučný. Například v případě mírného kontaktu můžeme rozvíjet různé úvahy o adekvátním užívání jazykových prostředků; v případě silného kontaktu zase můžeme získat různá „experimentální data“ o povaze jazyka obecně. Za jeden z projevů silného jazykového kontaktu lze považovat přejímání flexivních morfémů. Tento jev nebyl dosud soustavně popsán a recenzovaná monografie, přepracovaná verze magisterské práce vedené W. U. Dresslerem a přijaté na Vídeňské univerzitě, to chce napravit.

Po krátkém úvodu (s. 1–2), koncizně osvětlujícím motivaci tématu, přicházejí dvě metodologické kapitoly. V první (*Contact-induced language change*; s. 3–18) se jednak vysvětlují teoretické a metodologické principy a pojmy uplatněné autorem, jednak se podává krátký přehled o hlavních kontaktologických přístupech obecně. V druhé kapitole (*Contact-induced morphological change*; s. 19–36) se definuje přejímání v oblasti morfologie a hledají se omezení platící pro takové přejímání. Třetí kapitola (*Aims of this study: problems and predictions*; s. 37–49) pak formuluje vlastní záměry a předběžné hypotézy práce. Snad nejzajímavější částí knihy je nejrozsáhlejší kapitola čtvrtá (*Case studies*; s. 51–79). V případových studiích se tu pojednává o přejímání flexivních morfémů v jazycích severní Austrálie, v maloasijské řečtině z turečtiny, v balkánských jazycích, v maltštině ze sicílské italštiny, ve velštině z angličtiny a v arabštině mluvené v Uzbekistánu. Poslední, pátá kapitola (*Analysis*; s. 81–96) pak přináší analýzu jazykových kontaktů prezentovaných ve čtvrté kapitole, a to na pozadí teoretických očekávání formulovaných v kapitole třetí. V zásadě lze říct, že autorovy závěry potvrzují tezi (srov. Vykypěl 2008) o přímé úměrnosti mezi přejímáním a silou jazykového kontaktu a naopak nepřímé úměrnosti mezi přejímáním a gramatikalizovaností daného elementu. Autor ovšem kromě toho nabízí i řadu jiných zajímavých závěrů (kupř. pokud jde o sám způsob přejímání flexivních morfémů, dosud málo vyjasněný; s. 93–95), které zde ale nechceme prozrazovat, abychom nakladatele nepřipravovali o zisk.

Ač je to práce juvenilní, je Gardaniho knížka už poměrně vyzrálá. Námitky by se přirozeně našly. Například na s. 16 překvapí, že Meillet je bez okolků označován za strukturalistu, nebo na s. 17 si autor usnadnil polemiku s Vachkovým pojetím externího vlivu na jazyk. Kdyby citovaný Vachkův text (Vachek 1962) četl pozorněji, zjistil by, že Vachek formuluje negativně a neříká, že externí vliv se může uplatnit jen tehdy, je-li ve shodě se situací ovlivňovaného jazykového systému, nýbrž tvrdí, že takový vliv se může uplatnit jen tehdy, není-li s interní situací jazyka v rozporu; pak je také sotva relevantní námitka, že Vachkova koncepce znemožňuje, aby se vnějším vlivem změnil typ jazyka. Ale to jsou v podstatě podružnosti. Naopak trochu závažnější obtíž, vyskytující se ovšem i ve většině jiných kontaktologických prací, představuje spolehlivost prezentovaných dat: případy silného jazykového kontaktu jsou většinou jevy marginální z hlediska pozornosti, které jim společnost věnuje, a tomu pak odpovídá i míra, do jaké jsou popsány. I přesto platí, že autor shromáždil cenný empirický materiál a formuloval zajímavé teoretické postuláty k přejímání flexivních morfémů, které jsou hodny dalších úvah a rozvíjení a ovšem i kritické reflexe (žánr zprávy pro to však neposkytuje prostor). Ještě by bylo pěkné zasadit pojednávané jevy do rámce teorie gramatikalizace (teoretický prostor pro to se nedávno pokusili vytvořit Heine a Kuteva 2005). Doufáme, že autor bude ve svém tématu pokračovat, a knihu doporučuje k laskavé pozornosti čtenářů.